

Katarzyna Krot, Ewa Glińska

Wydział Zarządzania
Politechnika Białostocka

Uwarunkowania subiektywnej oceny sytuacji ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolnych w opinii ich właścicieli

Wstęp

Po wejściu Polski do Unii Europejskiej nastąpił wzrost średnich dochodów uzyskiwanych z prowadzenia gospodarstw rolnych. Złożyły się na to wzrost dochodów z produkcji rolnej, jak również rosnące dopłaty bezpośrednie. Wyniki badań zrealizowanych przez Poczta i Siemińskiego wskazują jednak na silne zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej w gospodarstwach rolnych w zależności od skali i kierunków produkcji. W konsekwencji w Polsce występują w dalszym ciągu gospodarstwa rolne, w których dochody ludności uzyskiwane z działalności rolniczej są niewystarczające by zapewnić jej odpowiedni standard życia [Poczta i Siemiński 2009]. Kolejna kwestia to subiektywna ocena poziomu zamożności gospodarstwa, gdyż jakość życia rolników (silnie powiązana z ekonomicznym prosperowaniem gospodarstwa rolnego) jest w dużej mierze kształtowana nie tylko przez obiektywne uwarunkowania, ale także przez samoocenę materialnych warunków bytu [Dudek 2009].

Subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstwa rolnego stanowi istotne zagadnienie badawcze, gdyż niezależnie od zmieniających się warunków ekonomicznych gospodarowania w rolnictwie, nie można pomijać uwarunkowań wiążących się ze sferą świadomości społecznej. Opinie i postawy rolników mają bowiem decydujący wpływ na rolniczą rzeczywistość. Podejmowane przez nich decyzje produkcyjne często są wypadkową wielu czynników wykraczających poza obiektywny rachunek ekonomiczny [Basaj 2009].

Mając na uwadze liczne uwarunkowania wpływające na ocenę ekonomicznej sytuacji indywidualnych gospodarstw rolnych, celem niniejszego artykułu jest wskazanie społeczno-ekonomicznych determinant tej oceny w percepcji ich właścicieli na podstawie analizy wyników badań ankietowych przeprowadzonych na próbie blisko 400 rolników w województwie podlaskim.

Subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych i kształcących ją czynników w świetle literatury przedmiotu

Satysfakcja rolników z prowadzenia gospodarstwa rolnego jest jednym z ważniejszych wskaźników jego stabilności, przez co stanowi istotny cel badań naukowych realizowanych zarówno przez socjologów, jak i ekonomistów rolnictwa. Wymiarem tej satysfakcji jest samoocena sytuacji ekonomicznej własnego gospodarstwa rolnego. Badania zrealizowane przez Coughenoura i Swansona dowiodły, że satysfakcja z prowadzenia gospodarstwa rolnego jest powiązana z percepcją rolników dotyczącą ekonomicznych i pozaekonomicznych zysków osiąganych z realizacji produkcji rolnej. Oznacza to, że istotną rolę w ocenie poziomu satysfakcji z prowadzenia gospodarstwa rolnego może odgrywać również pozarolnicza działalność gospodarcza, ponieważ dostarcza dodatkowych dochodów oraz aktywizuje obszary wiejskie [Palka 2010]. Badania empiryczne wykazały, że pozarolnicza aktywność w indywidualnych gospodarstwach rolnych silnie wpływa na ich dochodowość [Palka 2009].

Tezę tę weryfikował w swoich opracowaniach także Molnar, który w rezultacie swoich badań przeprowadzonych wśród rolników w USA dowiódł jednak, że dochód netto uzyskiwany z działalności rolniczej silniej przyczynia się do satysfakcji życiowej rolników niż ogólny poziom dochodów osiągany w ich gospodarstwie domowym [Duc 2008].

Klasycznym studium ukazującym wpływ zmiennych społeczno-ekonomicznych na poziom zadowolenia/satysfakcji z życia i z prowadzenia gospodarstw rolnych wśród ich właścicieli są prace Molnara z połowy lat 80. ubiegłego wieku. Przyjął on, że zmienne wpływające na subiektywne poczucie zadowolenia rolników z sytuacji gospodarstwa rolnego obejmują dwie grupy czynników: strukturalne, wśród których znajdują się zaangażowanie zawodowe rolników poza gospodarstwem rolnym, dochód, wielkość gospodarstwa, jak również czynniki indywidualne: wiek, wykształcenie, plany rozwoju gospodarstwa, zaangażowanie i przywiązanie do rolnictwa i samoocena [Molnar 1985]. Kilka lat później opracowany przez niego model został wykorzystany

w badaniach Coughenoura i Swansona, którzy, pomimo poszerzenia spektrum czynników satysfakcji w punkcie wyjścia, uzyskali podobne wyniki pozwalające potwierdzić prawdziwość teorii wypracowanej przez Molnara. Dodatkowo ustalili oni, że satysfakcja z prowadzenia gospodarstwa rolnego nie jest uwarunkowana kulturą regionu, w którym przeprowadzono badanie [Coughenour i Swanson 1992].

Specyfika rolnictwa i gospodarstw rolnych w województwie podlaskim

Rolnictwo odgrywa ważną rolę w gospodarce województwa podlaskiego. Wynika to między innymi z niskiego poziomu industrializacji regionu, jak również historycznych uwarunkowań związanych przede wszystkim z dominacją rolnictwa rodzinnego w strukturze własności. O znaczeniu tej branży w podlaskiej gospodarce świadczą między innymi: wysoki (choć spadający systematycznie w ostatnich latach) udział pracujących w rolnictwie w strukturze zatrudnienia mieszkańców regionu, jak też wysoki – w porównaniu do innych województw i średniej krajowej – udział wartości dodanej brutto z działalności rolniczej w podlaskiej gospodarce [Kowalewska i in. 2012].

Województwo podlaskie cechuje najwyższy (w porównaniu do innych województw) udział odsetka pracujących w sektorze rolnictwa wśród ogółu pracujących w regionie. Dane GUS z 2010 roku mówią, że blisko co trzeci pracujący (31,2%) na Podlasiu pracuje w rolnictwie. Jednostki prowadzące działalność w zakresie rolnictwa, łowiectwa i leśnictwa oraz rybołówstwa wypracowały w województwie podlaskim w 2009 roku 10,2% wartości dodanej brutto, podczas gdy wskaźnik ten na poziomie Polski był trzykrotnie niższy [Produkt krajowy brutto... 2009].

W strukturze użytków rolnych województwa podlaskiego występuje największy w Polsce udział łąk i pastwisk trwałych, które łącznie stanowią 37,9% powierzchni użytków. Duży areal użytków zielonych, w tym łąk i pastwisk, stwarza warunki do hodowli bydła, głównie mlecznego. Pod względem produkcji mleka region zajmuje istotną pozycję w kraju [Rocznik Branżowy Rolnictwo 2011].

W strukturze towarowej produkcji rolniczej województwa podlaskiego zdecydowanie przeważa produkcja zwierzęca. Stanowi ona 88,8% produkcji towarowej ogółem. Pod względem udziału produkcji zwierzęcej w strukturze towarowej produkcji rolnej województwo podlaskie wyróżnia się na tle innych województw w Polsce. Wśród poszczególnych grup towarowych dominuje produkcja mleka krowiego (57,4% ogółu) oraz żywca rzeźnego (28,8% ogółu). W produkcji

roślinnej przeważa, podobnie jak w kraju, uprawa roślin mało pracochłonnych, w tym głównie zbóż (5,4% ogółu) i ziemniaków (1,8%) [Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2011].

Zgodnie z danymi ze Spisu Powszechnego 2010, w województwie podlaskim funkcjonuje 104 020 gospodarstw rolnych, z czego 99,9% stanowią gospodarstwa sektora prywatnego, głównie indywidualne. Pod względem liczby gospodarstw rolnych województwo podlaskie znajduje się na 10. miejscu wśród województw w Polsce. Spośród wspomnianych 104 200 gospodarstw rolnych w województwie podlaskim działalność rolniczą prowadzi 88,7% [Charakterystyka... 2012].

Ponad połowa (58,7%) gospodarstw rolnych w województwie podlaskim to gospodarstwa dysponujące użytkami rolnymi o powierzchni nieprzekraczającej 10 ha, w tym co dziesiąte gospodarstwo należy do grupy obszarowej poniżej 1 ha. Największa liczba gospodarstw plasuje się w grupach obszarowych 5–10 ha, a także 10–15 ha. Łącznie do tych dwóch grup można zaklasyfikować ponad 40% podlaskich gospodarstw. Niespełna 1,5% to gospodarstwa największe, w których powierzchnia użytków rolnych przekracza 50 ha [Charakterystyka... 2012].

Zgodnie z danymi z PSR 2010, województwo podlaskie znajduje się w gronie regionów charakteryzujących się najwyższym udziałem gospodarstw produkujących głównie na rynek w ogólnej strukturze gospodarstw rolnych. Odsetek ten sięgał prawie 80% [Charakterystyka... 2012].

Analizując strukturę gospodarstw rolnych, warto także wspomnieć o głównych źródłach ich utrzymania. W skali Polski blisko co trzecie gospodarstwo rolne utrzymuje się głównie z pracy najemnej, a tylko ok. 28% ze sprzedaży produkcji rolnej. Z kolei, co znamienne, w przypadku województwa podlaskiego odsetek gospodarstw utrzymujących się przede wszystkim z rolnictwa wynosi 46,7%. Taki wynik plasuje region na drugim miejscu w kraju, zaraz za województwem kujawsko-pomorskim (52,2%). Porównując główne źródła utrzymania gospodarstw rolnych w województwie podlaskim z danymi dotyczącymi całego kraju, należy zauważyć, że na Podlasiu wyraźnie mniej gospodarstw utrzymuje się z pracy najemnej, a także z emerytur i rent [Charakterystyka... 2012].

Podsumowując charakterystykę gospodarstw rolnych – opartą na danych z Powszechnego Spisu Rolnego 2010 w województwie podlaskim – należy podkreślić, że są one dość zróżnicowane, zarówno pod względem obszarowym, jak i ekonomicznym, czy też kierunku realizowanej działalności rolniczej. Warto jednak zwrócić uwagę na pewne istotne cechy, które wyróżniają podlaskie gospodarstwa rolne na tle kraju [Kowalewska i in. 2012]:

- korzystna struktura obszarowa gospodarstw rolnych,

- dość wysoka średnia wielkość użytków rolnych przypadających na jedno gospodarstwo, w tym wysoki udział łąk i pastwisk w strukturze użytków,
- duży udział gospodarstw specjalizujących się w chowie zwierząt żywnych paszami objętościowymi w ogólnej strukturze gospodarstw,
- dominujący (w porównaniu z innymi województwami) udział gospodarstw utrzymujących się przede wszystkim z rolnictwa w ogólnej strukturze gospodarstw,
- najwyższy odsetek gospodarstw przeznaczających ponad 50% swojej produkcji na sprzedaż,
- dość dobra sytuacja ekonomiczna gospodarstw w porównaniu do średniej krajowej.

Cel i metodologia badania

Znaczący udział rolnictwa w gospodarce województwa podlaskiego i specyficzna struktura obszarowo-produkcyjna gospodarstw rolnych wywołują chęć bliższego poznania ich specyfiki. Jak wynika z danych PSR, gospodarstwa rolne w województwie podlaskim charakteryzują się dość korzystną sytuacją ekonomiczną w porównaniu do średniej krajowej. Warto jednak zbadać poziom subiektywnej oceny tej sytuacji oraz kształtujących ją czynników. W związku z tym celem niniejszego artykułu jest określenie społeczno-ekonomicznych uwarunkowań subiektywnej oceny sytuacji ekonomicznej indywidualnych gospodarstw rolnych w województwie podlaskim w percepcji ich właścicieli.

Badaniem w postaci wywiadu standaryzowanego zostało objętych 395 gospodarstw rolnych z terenu całego województwa podlaskiego. Badanie to zostało zrealizowane na zlecenie Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Białymstoku w ramach projektu Podlaskiego Obserwatorium Rynku Pracy i Analiz Gospodarczych finansowanego z Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki na lata 2007–2013, Priorytet VIII Regionalne Kadry Gospodarki, Działanie 8.1. Rozwój pracowników i przedsiębiorstw w regionie. Autorki niniejszego artykułu były współautorami zarówno koncepcji badawczej, jak i końcowego raportu z badania.

Dokonując doboru próby gospodarstw do badań, założono, że struktura podmiotów będzie oddawać proporcje populacji badawczej pod względem przynależności do grup obszarowych użytków rolnych pozostających w dyspozycji poszczególnych gospodarstw. W związku z tym jako jedno z głównych kryteriów doboru – obok położenia w poszczególnych podregionach województwa podlaskiego, a także typu produkcji rolniczej – wykorzystano wielkość powierzchni użytków rolnych gospodarstw w hektarach. Ostatecznie w badaniu wzięło udział 18,3% gospodarstw o powierzchni do 5 ha, 58,9% gospodarstw dysponujących

powierzchnią od 5 do 20 ha oraz 22,9% gospodarstw największych – powyżej 20 ha (tab. 1). Prawie połowa badanych rolników to osoby młode do 44. roku życia. Aż 24,2% badanych legitymowało się wykształceniem wyższym, w tym 10,2% wyższym rolniczym, a 36,3% wykształceniem zawodowym i niższym. Ponad połowa badanych gospodarstw rolnych osiąga roczne przychody do wysokości 25 tys. złotych.

Tabela 1
Struktura próby badawczej

Lokalizacja (powiat) [%]		Wiek respondenta	
Wysokomazowiecki	11,2	15–24	2,8
Łomżyński	9,2	25–34	17,3
Sokółski	11,2	35–44	29,3
Zambrowski	7,9	45–54	31,9
Bielski	6,4	55–64	16,1
Białostocki	10,7	65 i więcej	2,6
Sejneński	3,3	Wykształcenie respondenta [%]	
Suwałki	1,3	wyższe rolnicze	10,2
Suwałski	6,6	wyższe (nierolnicze)	14,0
Augustowski	5,9	licencjackie rolnicze	0,5
Łomża	1,5	licencjackie (nierolnicze)	1,8
Moniecki	5,3	techniczne rolnicze	22,6
Hajnowski	4,6	techniczne (nierolnicze)	7,4
Kolneński	3,3	średnie ogólne	7,1
Siemiatycki	5,1	zawodowe rolnicze	17,0
Białystok	3,3	zawodowe nierolnicze	13,7
Grajewski	3,3	gimnazjalne lub niższe	5,6
Roczne przychody z gospodarstwa rolnego [%]		Wielkość gospodarstwa rolnego [%]	
do 25 tys. zł	50,5	do 1 ha	5,1
od 26 do 50 tys. zł	17,6	1–2 ha	5,3
od 51 do 100 tys. zł	13,3	2–3 ha	1,3
od 101 do 150 tys. zł	6,9	3–5 ha	6,6
od 151 do 250 tys. zł	5,4	5–7 ha	7,3
od 251 do 500 tys. zł	3,8	7–10 ha	22,5
od 501 tys. do 1 mln zł	2,0	10–15 ha	14,7
powyżej 1 mln zł	0,5	15–20 ha	14,4
x	x	20–30 ha	9,9
x	x	30–50 ha	8,4
x	x	powyżej 50 ha	4,6

Źródło: Opracowanie własne.

Zdecydowana większość badanych gospodarstw rolnych (90%) to gospodarstwa rolne indywidualne, niezarejestrowane jako działalność gospodarcza. Co dziesiąte indywidualne gospodarstwo, w którym zrealizowano badanie ankietowe, było zarejestrowane jako działalność gospodarcza.

Zmienne kształtujące subiektywną ocenę sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych w województwie podlaskim

Rolników poproszono o subiektywną ocenę sytuacji materialnej ich gospodarstwa rolnego w skali od 1 do 5. Nieco ponad 18% rolników pozytywnie oceniło sytuację ekonomiczną swojego gospodarstwa rolnego (zsumowane odpowiedzi „bardzo dobrze” i „dobrze”), ale aż 28% wyraziło negatywną ocenę sytuacji ekonomicznej. Ponad połowa respondentów nie potrafiła jednoznacznie określić bieżącej sytuacji swojego gospodarstwa (54%) tabela 2.

Tabela 2

Subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstwa rolnego

Wyszczególnienie	Liczba	Procent
Bardzo źle	6	1,5
Raczej źle	105	26,6
Ani dobrze, ani źle	211	53,6
Raczej dobrze	55	13,9
Bardzo dobrze	17	4,3

Źródło: Opracowanie własne.

Zróźnicowanie subiektywnej oceny sytuacji materialnej przedstawiają tabele 3 i 4. Właściciele większych gospodarstw rolnych zdecydowanie wyżej oceniają swoją sytuację ekonomiczną niż właściciele mniejszych. Młodszy rolnicy oraz osoby osiągające wyższe roczne przychody z gospodarstwa rolnego w porównaniu do osób starszych i o mniejszych rocznych przychodach bardziej optymistycznie oceniają swoją sytuację ekonomiczną. Warto zauważyć, że poziom wykształcenia respondenta nie różnicuje wyraźnie subiektywnej oceny pozycji ekonomicznej gospodarstw.

Subiektywną ocenę sytuacji ekonomicznej gospodarstwa różnicują natomiast stosowane metody produkcji. Im bardziej nowoczesne, tym wyższa ocena pozycji ekonomicznej gospodarstwa. Zdecydowanie lepiej swoją sytuację oceniają również rolnicy, którzy nie pracują poza gospodarstwem oraz ci, którzy specjalizują się w produkcji zwierzęcej.

Tabela 3

Średnia subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych a zmienne demograficzne

Wyszczególnienie	Średnia subiektywna ocena	Odchylenie standardowe	Wyszczególnienie	Średnia subiektywna ocena	Odchylenie standardowe
Wielkość gospodarstwa rolnego			Wykształcenie		
do 1 ha	2,74	0,73	wyższe rolnicze	3,13	0,61
1–2 ha	2,57	0,87	wyższe (nierolnicze)	2,96	0,81
2–3 ha	2,60	0,89	licencjackie rolnicze	3,00	0
3–5 ha	3,04	0,53	licencjackie (nierolnicze)	3,50	0,55
5–7 ha	2,69	0,76	techniczne rolnicze	3,21	0,79
7–10 ha	2,95	0,79	techniczne (nierolnicze)	2,79	0,86
10–15 ha	2,98	0,73	średnie ogólne	3,12	0,92
15–20 ha	3,20	0,61	zawodowe rolnicze	3,26	0,66
20–30 ha	3,56	0,60	zawodowe nierolnicze	2,92	0,73
30–50 ha	3,58	0,67	gimnazjalne lub niższe	2,95	0,84
powyżej 50 ha	3,61	0,70	Roczne przychody z gospodarstwa rolnego		
Wiek			do 25 tys.	2,82	0,73
15–24	3,45	0,93	od 26 do 50 tys.	3,21	0,71
25–34	3,18	0,89	od 51 do 100 tys.	3,36	0,72
35–44	3,10	0,78	od 101 do 150 tys.	3,37	0,63
45–54	3,05	0,73	od 151 do 250 tys.	3,50	0,51
55–64	2,98	0,67	od 251 do 500 tys.	3,73	0,80
65 i więcej	2,90	0,74	od 501 tys. do 1 mln	3,75	0,71
x			powyżej 1 mln	3,50	0,71

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 4

Średnia subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych według pozostałych zmiennych

Wyszczególnienie	Liczba	Procent	Średnia subiektywna ocena	Odchylenie standardowe
Stopień nowoczesności stosowanych w gospodarstwie metod				
Stosuję najnowocześniejsze metody produkcji, jestem pionierem na polskim rynku	1	0,3	4,0	–
Stosuję nowoczesne metody produkcji, ale są w Polsce gospodarstwa stosujące bardziej nowoczesne metody	32	8,1	3,69	0,69
Stosuję nowoczesne metody, ale nie wyróżniam się pod tym względem na tle innych gospodarstw	144	36,6	3,21	0,74
Stosuję tradycyjne metody produkcji	216	55,0	2,91	0,74
Czy chciałby Pan(i), aby Pana(i) dzieci przejęły gospodarstwo rolne po swoich rodzicach?				
Zdecydowanie tak	123	31,7	3,30	0,71
Raczej tak	158	40,7	3,15	0,65
Raczej nie	75	19,3	2,89	0,77
Zdecydowanie nie	32	8,2	2,37	0,97
Specjalizacja				
Specjalizacja roślinna	103	27,9	3,00	0,73
Specjalizacja zwierzęca	30	8,13	3,23	0,93
Specjalizacja mieszana	236	63,9	3,15	0,73
Wykonywanie pracy poza gospodarstwem rolnym				
Pracuję wyłącznie w swoim gospodarstwie rolnym	221	57,25	3,20	0,78
Pracuję głównie w swoim gospodarstwie rolnym i dodatkowo poza gospodarstwem	40	10,36	3,03	0,66
Pracuję głównie poza swoim gospodarstwem rolnym i dodatkowo w swoim gospodarstwie rolnym	125	32,38	2,90	0,76

Źródło: Opracowanie własne.

W celu identyfikacji czynników wyjaśniających poziom subiektywnej oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych w województwie podlaskim (zmienna objaśniana) wykorzystano model regresji wielorakiej. Na podstawie przeglądu literatury do budowy modelu zostały wykorzystane następujące czynniki (zmiennie objaśniające):

- czynniki strukturalne: wielkość gospodarstwa rolnego [w ha], poziom rocznych przychodów osiąganych z gospodarstwa rolnego, wykonywanie pracy poza gospodarstwem rolnym,
- czynniki indywidualne: wiek, wykształcenie, zamiar przekazania gospodarstwa rolnego swoim dzieciom,
- pozostałe czynniki związane z gospodarstwem: stopień nowoczesności stosowanych w gospodarstwie metod produkcji, rodzaj specjalizacji produkcji rolnej.

Ostatecznie model zawiera cztery istotne statystycznie kryteria wyjaśniające poziom subiektywnej oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych (tab. 5). Z modelu, w wyniku nieistotności statystycznej, zostały wyeliminowane takie zmienne, jak: wykształcenie i wiek respondenta, rodzaj specjalizacji, wykonywanie pracy poza gospodarstwem rolnym.

Tabela 5

Uwarunkowania subiektywnej oceny sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych – model regresji

Wyszczególnienie	Niestandaryzowany współczynnik b*	Błąd standardowy z b*	Standaryzowany współczynnik b	Błąd standardowy z b	t(369)	Poziom prawdopodobieństwa P
Wyraz wolny	x	x	1,915935	0,158380	12,09706	0,000000
Roczne przychody z gospodarstwa rolnego	0,102733	0,068140	0,050136	0,033254	1,50767	0,091227
Zamiar przekazania gospodarstwa rolnego swoim dzieciom	0,201852	0,049740	0,174473	0,042993	4,05815	0,000060
Wielkość gospodarstwa rolnego	0,148252	0,063862	0,047119	0,020297	2,32144	0,020798
Stopień nowoczesności stosowanych w gospodarstwie metod produkcji	0,117245	0,056021	0,142582	0,068127	2,09288	0,037031
R = 0,45339237 R ² = 0,20556464 Skoryg. R ² = 0,19695287 F(4,369) = 23,870 p = 0,00000						

Źródło: Opracowanie własne.

Jak dowodzą obliczenia, poziom subiektywnej oceny sytuacji materialnej gospodarstw rolnych uwarunkowany jest przez wielkość gospodarstwa rolnego ($p = 0,02$), zamiar przekazania gospodarstwa swoim dzieciom ($p = 0,00$), stopień nowoczesności stosowanych w gospodarstwie metod produkcji ($p = 0,03$) oraz roczne przychody z gospodarstwa rolnego ($p = 0,09$).

Wnioski

Na sytuację materialną gospodarstwa domowego ma wpływ wiele cech społeczno-ekonomicznych charakteryzujących głowę gospodarstwa domowego, opisujących gospodarstwo domowe, oraz czynników zewnętrznych, niezależnych od gospodarstwa domowego (np. polityka społeczna) [Podolec].

Przedstawione w niniejszym artykule wyniki badań przeprowadzonych wśród podlaskich rolników potwierdzają częściowo wyniki badań Molnara [1985]. Przede wszystkim potwierdzony został wpływ czynników strukturalnych, tj. rocznych przychodów z gospodarstwa rolnego oraz wielkości gospodarstwa rolnego na sytuację ekonomiczną gospodarstw. Warto zauważyć, że właściciele gospodarstw o powierzchni większej niż 15 ha deklarują poziom satysfakcji powyżej 3. Trudno powiedzieć, że jest to graniczna wielkość gospodarstwa gwarantująca zadowolenie z prowadzonej działalności, jednak wyniki badania wskazują na istotny wzrost satysfakcji rolników będących właścicielami właśnie tego typu gospodarstw. W przypadku czynników indywidualnych z modelu zostały wykluczone zmienne demograficzne, tzn. wiek i poziom wykształcenia badanych rolników. Molnar również w swoich badaniach jednoznacznie nie potwierdził hipotezy o wpływie wykształcenia na satysfakcję z pracy w gospodarstwie rolnym. Okazało się natomiast, że do istotnych uwarunkowań sytuacji gospodarstwa należy zamiar przekazania gospodarstwa rolnego dzieciom, będący wyrazem zaangażowania i przywiązania rolnika do swojego gospodarstwa i do pracy na roli.

Rozszerzeniem dotychczasowych badań było wprowadzenie do modelu trzeciej dodatkowej grupy czynników charakteryzujących pozycję konkurencyjną gospodarstwa rolnego, tzn. stopień nowoczesności stosowanych w gospodarstwie metod produkcji oraz rodzaj specjalizacji produkcji rolnej. Pierwszy z nich okazał się w sposób istotny statystycznie wpływać na sytuację ekonomiczną gospodarstw rolnych. Zupełnie nieistotny statystycznie okazał się natomiast wpływ rodzaju specjalizacji produkcji rolnej.

Literatura

- BASAJ M. 2009: *Pozaekonomiczne determinanty przeobrażeń strukturalnych w rolnictwie Małopolski*, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, 3 (13), s. 14, http://www.jard.edu.pl/pub/2_3_2009.pdf (dostęp: 28.02.2013).
- Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny w 2010 roku*, 2012, GUS, Warszawa.
- COUGHENOUR C.M., SWANSON L. 1992: *Determinants of Farmers' Satisfaction with Farming and with life: a Replication and Extension*, „Southern Rural Sociology”, 9 (1), s. 45–70.
- DUC M.N. 2008: *Farmers' satisfaction with aquaculture – A logistic model in Vietnam*, „Ecological Economics”, 68 (1–2), s. 525–531.
- DUDEK H. 2009: *Statystyczna analiza subiektywnej oceny dochodów gospodarstw domowych rolników*, „Roczniki Nauk Rolniczych”, t. 96, z. 4, s. 41–49.
- Konkurencyjność i znaczenie rolnictwa oraz sektora rolno-spożywczego w województwach Polski Wschodniej*, Ekspertyza opracowana na zamówienie Ministra Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2011 (dokument elektroniczny), http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_regionalna/Strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/Dokumenty/Documents/rolnictwo1.pdf (dostęp: 31.03.2013).
- KOWALEWSKA A. i inni 2012: *Analiza kluczowych sektorów województwa podlaskiego – sektor rolnictwo*, Wojewódzki Urząd Pracy w Białymstoku, Białystok.
- MOLNAR J. 1985: *Determinants of subjective well-being among farm operators: Characteristics of the individual and the firm*, „Rural Sociology”, 50 (2), s. 141–162.
- PALKA E. 2010: *Kierunki rozwoju pozarolniczej działalności na obszarach wiejskich w Polsce*, „Infrastruktura i Ekologia Obszarów Wiejskich”, 1, s. 163–174.
- PALKA E. 2009: *Determinanty pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych w województwie świętokrzyskim*, „Infrastruktura i Ekologia Obszarów Wiejskich”, 4, s. 219–229.
- POCZTA W., SIEMIŃSKI P. 2009: *Sytuacja ekonomiczna gospodarstw rolnych w warunkach WSP UE – próba prognozy do 2013 roku*, „Journal of Agribusiness and Rural Development”, 3 (13), s. 173–185, http://www.jard.edu.pl/pub/22_3_2009.pdf (dostęp: 28.02.2013).
- PODOLEC B., *Spoleczno-ekonomiczne uwarunkowania sytuacji materialnej gospodarstw domowych*, (dokument elektroniczny), http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/POZ_Spoleczno-ekonomiczne_uwarunk_sytuacji_mater_gosp_dom.pdf (dostęp: 27.02.2013).
- Produkt krajowy brutto – rachunki regionalne w 2009 roku* (dokument elektroniczny), http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rn_pkb_rachunki_regionalne_2009_notatka.pdf (dostęp: 10.09.2012).
- Raport z wyników województwa podlaskiego. Powszechny Spis Rolny 2010*, 2011 GUS, Białystok.
- Rocznik Branżowy Rolnictwo 2011*, GUS, Warszawa 2011.
- Rocznik Statystyczny Województwa Podlaskiego 2011*, GUS, Białystok (dokument elektroniczny), http://www.stat.gov.pl/bialystok/263_PLK_HTML.htm (dostęp: 10.09.2012).

Determinants of subjective assessment of the economic situation of individual farms in the opinion of their owners

Abstract

Subjective assessment of the economic situation of the farm is an important research issue, since it affects the quality of farmers' life and their decisions connected with agriculture production. Therefore, the aim of this paper is to identify the socio-economic determinants of subjective assessment of the economic situation of individual farms, based on surveys carried out on a sample of nearly 400 farmers in Podlaskie region. In order to identify factors explaining the level of subjective assessment of economic situation of farms multiple regression model was used. The results indicate that the subjective assessment of the economic situation and the condition of farms include: (a) structural factors such as the annual income from the farm and its size, (b) individual factors: intention to provide the farm to children what expresses the commitment and dedication of the farmer to his farm, and (c) the degree of modern methods used in farm production.